

Отримано: 26 лютого 2021 р.

Прорецензовано: 12 березня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2021 р.

e-mail: l.tarasenko@donnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2021-20(48)-89-94

Тарасенко Л. О. Тариф на розподіл природного газу як складова механізму ефективної діяльності операторів ГРМ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2021. № 20(48). С. 89–94.

УДК: 338.517

JEL-класифікація: M21, L25, L95,

ORCID-ідентифікатор: 0000-0001-8224-5113

Тарасенко Лілія Олександрівна,
здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії,
старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ТАРИФ НА РОЗПОДІЛ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТОРІВ ГРМ

Діяльність операторів газорозподільних мереж (операторів ГРМ) останні роки має збитковий характер, що пояснюється, з одного боку, швидкими темпами збільшення собівартості послуг, а з іншого – повільним темпом перегляду тарифів на розподіл, які є ключовим джерелом доходу даних суб'єктів господарювання. Складовою механізмом забезпечення ефективності діяльності є тарифи, методика визначення та встановлення яких належить до компетенції національного регулятора. Методика тарифоутворення потребує ретельного дослідження з метою виявлення переваг та недоліків та вибору найбільш оптимального підходу у визначенні планованого рівня доходів операторів ГРМ.

В статті здійснено порівняння діючої методики визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу з тимчасовою методикою, що діяла до 2020 р. Проаналізовано альтернативні варіанти вибору бази для визначення планованого рівня тарифної виручки газорозподільних підприємств з точки зору його відповідності законодавчим вимогам та впливу на рівень ефективності функціонування газорозподільних підприємств.

Ключові слова: ефективність, стимулююче тарифоутворення, RAB-тариф, тариф, оператор ГРМ, регуляторна база активів.

Тарасенко Лилия Александровна,
соискатель высшего образования степени доктор философии,
старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита
Донецкого национального университета имени Васыля Стуса

ТАРИФ НА РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИРОДНОГО ГАЗА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕХАНИЗМА ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОПЕРАТОРОВ ГРС

Деятельность операторов газораспределительных сетей (операторов ГРС) последние годы имеет убыточный характер, что объясняется с одной стороны быстрыми темпами увеличения себестоимости услуг, а с другой – медленным темпом пересмотра тарифов на распределение, которые являются ключевым источником доходов данных субъектов хозяйствования. Составляющей механизма обеспечения эффективности деятельности являются тарифы, методика определения и установление которых относится к компетенции национального регулятора. Методика тарифообразования требует тщательного исследования с целью выявления преимуществ и недостатков, и выбора наиболее оптимального подхода в определении уровня доходов операторов ГРС.

В статье проведено сравнение действующей методики определения и расчета тарифа на услуги распределения природного газа с временной методикой, действовавшей до 2020 г. Проанализированы альтернативные варианты выбора базы для определения планового уровня тарифной выручки газораспределительных предприятий с точки зрения его соответствия законодательным требованиям и влияния на уровень эффективности функционирования газораспределительных предприятий.

Ключевые слова: эффективность, стимулирующее тарифообразование, RAB-тариф, тариф, оператор ГРС, регуляторная база активов.

Liliia Tarasenko,
PhD applicant, senior lecturer at the department of accounting, analysis and audit
Vasyl' Stus Donetsk national university

NATURAL GAS DISTRIBUTION TARIFF AS A COMPONENT OF THE GAS DSOS EFFECTIVE ACTIVITY MECHANISM

The activity of gas distribution system operators (gas DSOs) have been unprofitable in recent years. This is explained, on the one hand, by the rapid growth in the cost of services, and, on the other hand, by the slow rate of distribution tariffs revision, which are key sources of income for these business entities. Tariffs are the component of performance assurance mechanism. The method of tariff design and its establishment is within the competence of the national regulator. The method of tariff design requires careful research to identify the advantages and disadvantages, and choose the optimal approach in determining the income level of gas DSOs.

The comparison of current tariff designing and calculation methodology for natural gas distribution services with the temporary methodology, which was valid until 2020 was carried out in the article. The alternative options for choosing a base for determining planned level of tariff income of gas distribution companies are analyzed in terms of its compliance with legal requirements and influence on the level of gas distribution enterprises' functioning efficiency.

Importance of transition to stimulating regulation, which provides for the introduction of RAB-tariff, is considered in the study. The idea of introducing RAB-tariffs is to provide gas DSOs with a fixed level of revenue, which is determined by the value of their production capacity (assets). Such changes are justified because they contribute to the modernization of infrastructure, improving the quality of services provided and, as a consequence, the gas DSO's efficiency.

Keywords: *efficiency, stimulating tariff setting, RAB-tariff, tariff, gas DSO, regulatory asset base.*

Постановка проблеми. Результати діяльності підприємств у сегменті розподілу природного газу останні роки мають збитковий характер. Передумовами такої ситуації є зниження обсягів споживання природного газу, незмінний рівень операційних витрат, які недостатньо покриваються доходом, що пов'язано з питанням обґрунтованості встановленого рівня тарифу на послугу розподілу. Встановлення рівня тарифу наразі є дискусійним питанням. Від його рівня та методики визначення залежить як економічна ефективність діяльності операторів газорозподільних мереж (операторів ГРМ), так і розвиток галузі в цілому. Крім того, питання тарифоутворення лежить в площині інтересів споживачів, тому рішення щодо встановлення тарифів має прийматися з урахуванням соціальної складової питання, що передбачає сприяння захисту інтересів споживачів. Все вищезокреслене актуалізує тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, що перешкоджають ефективному функціонуванню операторів ГРМ, присвячені роботи таких вчених, як Л. Т. Гораль, С. В. Груб'як, О. Я. Савко та ін. Питання тарифоутворення на послуги розподілу природного газу досліджувались в працях М. В. Максимчука, О. В. Новосад, О. М. Стрішенець та ін. Разом з тим подальшого вивчення потребує питання, пов'язане з вибором бази встановлення планової тарифної виручки операторів ГРМ, від якої безпосередньо залежить рівень тарифу на послугу розподілу газу та, як наслідок, ефективність функціонування таких суб'єктів господарювання, як оператори ГРМ.

Мета статті: дослідити питання методики тарифоутворення на послуги операторів ГРМ з точки зору його впливу на ефективність діяльності та збалансованості інтересів як газорозподільних підприємств, так і споживачів.

Виклад основного матеріалу. Газорозподільні підприємства відносяться до суб'єктів природної монополії, діяльність яких регулюється низкою законодавчих актів, у тому числі Законом України «Про природні монополії», метою якого є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів [1]. Хоча природні монополії мають виключні права на провадження діяльності, діяльність газорозподільних підприємств регулюється зовні. Зокрема, це стосується встановлення структури та рівня тарифів на їх послуги. Відповідно до Закону України «Про ринок природного газу» тарифи на послуги транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) природного газу та послуги установки LNG повинні сприяти ефективній торгівлі природним газом та розвитку конкуренції на ринку природного газу, не допускати перехресного субсидювання між замовниками, створювати економічні стимули для здійснення інвестицій та підтримання у належному стані газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ, установки LNG, а також покращення взаємодії і сполучення між ними [2]. Таким чином, законодавчо встановленими є вимоги до створення умов ефективного функціонування газорозподільних підприємств. Оператори ГРМ є акціонерними товариствами, які функціують на умовах самофінансування та самокупності, що, відповідно, також диктує норму ефективної діяльності.

Досягнення ефективності функціонування забезпечується певним механізмом, складові якого мають відповідати сучасним вимогам та діяти злагоджено. Однією із складових механізму є тариф на послугу розподілу. Ціна послуг газорозподільних підприємств визначає їх рівень доходу, від якого залежить ступінь покриття витрат, понесених у зв'язку з наданням споживачам послуги з фізичної доставки газу. Перевищення доходів над собівартістю послуг створює позитивний валовий прибуток, який є свідченням ефективності основного виду діяльності. З цього випливає вагома роль питання визначення методики розрахунків тарифів.

В Україні визначення методики та встановлення тарифів відноситься до компетенції національного органу регулювання (НОР), яким є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Практика встановлення тарифів національним регулятором є поширеною і в інших країнах (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика розподілу відповідальності за встановлення тарифів на розподіл газу

Країна	Оператор ГРМ	Уряд	НОР	Головна відповідальність
Україна	Пропонує НРО структуру тарифу	Встановлює загальні правила	Встановлює принципи, методологію, затверджує тарифи	НОР
Австрія	Надання думки	Надання думки	Встановлює принципи, методологію, затверджує тарифи	НОР
Данія	Головна відповідальність	-	-	НРО/Оператор ГРМ
Фінляндія	Встановлює рівень тарифів	-	-	НРО/Оператор ГРМ
Німеччина	Впровадження	Видає правила щодо структури тарифів	Головна відповідальність	НОР
Польща	Пропонує НРО структуру тарифу	Встановлює загальні правила	Приймає рішення щодо структури тарифів на основі пропозицій	НРО/Оператор ГРМ

Джерело: побудовано на основі [3, с. 146].

В багатьох країнах тарифи встановлюються НОР, разом з тим в деяких країнах, зокрема в Данії, Фінляндії, Польщі, тарифи приймаються НОР та оператором ГРМ – діє спільна відповідальність. Наразі в Україні НКРЕКП має виключну компетенцію з встановлення тарифів. Віднесення повноважень з встановлення тарифів до національного регулятора має двоїтий характер, що полягає як в наявності переваг, так і недоліків. З одного боку, передбачається, що оператори ГРМ подають до НКРЕКП обґрунтування щодо необхідності перегляду цін (тарифів), що, відповідно, свідчить про наявність спільної роботи у визначенні економічно виправданого рівня плати за послуги розподілу. Крім того, виключне право встановлення тарифів національним регулятором виправдане з точки зору утримання невинного та значного підвищення вартості послуги, що має соціальний характер. Однак, з іншого боку, незважаючи на подання операторами ГРМ розрахунків, що демонструють фактичний рівень витрат, протягом 2017–2019 рр. тариф не переглядався, отже, не є остаточно налагодженою співпраця операторів ГРМ з національним регулятором.

В цьому контексті необхідним є врегулювання питання періодичності перегляду тарифів на законодавчому рівні, у тому числі з визначенням інструментів сприяння перегляду тарифів, механізму відповідальності за відсутність перегляду тарифу.

Значущим є питання щодо методики визначення тарифів, оскільки це прямо впливає на забезпечення операторами ГРМ ефективної діяльності. До 2020 р. в Україні діяла тимчасова методика розрахунку та встановлення тарифу, згідно якої плата вираховувалась в залежності від обсягу доставленого споживачу газу, з 2020 р. плата визначається на основі замовленої потужності (табл. 2).

Ключовою відмінністю методики, введеної в дію з січня 2020 р., є визначення вартості плати за послугу розподілу, виходячи із замовленої потужності замість плати на основі спожитого обсягу газу. За застосування тимчасової методики доходи газорозподільних підприємств мали сезонний характер, оскільки в опалювальний сезон, коли обсяг розподілу значно збільшується, виручка зростала, а в літній період значно знижувалась. Для споживачів, відповідно, плата за розподіл у структури платіжки за газ була більшою у зимовий період. Запровадження плати на основі замовленої потужності вирівнює криву доходів операторів ГРМ та є сприятливою для споживачів. Одночасне врахування інтересів споживачів і виробників в даному випадку відповідає меті закону «Про природні монополії», яка полягає в збалансуванні інтересів учасників ринку природної монополії. Така зміна сприяє підвищенню ефективності діяльності операторів ГРМ за наявності сезонності, в літню пору, яка є активною фазою для провадження ремонтних робіт, гострим є дефіцит коштів, за відсутності сезонності та рівномірному грошовому потоку, відповідно, підприємство має більше ресурсів для обслуговування мереж.

Таблиця 2

Порівняння методик визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу

Показник	Методика визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу (Постанова НКРЕКП 25.02.2016 № 236)	Тимчасова методика визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу (Постанова НКРЕКП 14.06.2018 № 389)
Визначення	Тариф на послуги розподілу природного газу – виражена у грошовій формі вартість забезпечення у планованому періоді замовнику обсягу річної замовленої потужності, вираженої в одиницях енергії та/або м-3 до одиниці часу (<i>п. 4. Розділу I</i>) Газовий рік – період часу, який розпочинається з першої газової доби жовтня поточного календарного року і триває до першої газової доби жовтня наступного календарного року (<i>п. 4. Розділу I</i>)	Тариф на послуги розподілу природного газу – виражена у грошовій формі вартість реалізації послуги розподілу природного газу замовнику 1000 кубічних метрів природного газу (<i>п. 1.4. Розділу I</i>) Базовий період – період тривалістю один рік, який передусє планованому періоду (<i>п. 1.4. Розділу I</i>)
Розрахунок тарифу на послуги розподілу природного газу	Тариф встановлюється як відношення планованої річної тарифної виручки суб'єкта господарювання з розподілу природного газу на плановий період до загальної планованої річної приєднаної потужності розподілу природного газу ліцензіата (1000 м-3 на рік), яка дорівнює фактичній замовленій потужності розподілу природного газу за газовий рік, що передусє плановому періоду (<i>п. 1 Розділу II</i>)	Тариф встановлюється як відношення планованої річної тарифної виручки суб'єкта господарювання з розподілу природного газу на плановий період до загального планованого річного обсягу надання послуг розподілу природного газу (<i>п. 2.1, Розділу 2</i>)
Планова річна тарифна виручка	Планована річна тарифна виручка розраховується на основі повної планованої собівартості та планованого прибутку (<i>Розділ II</i>)	
Склад повної планованої собівартості	– планована виробнича собівартість; – плановані адміністративні витрати; – плановані витрати на збут; – інші плановані операційні витрати; – плановані фінансові витрати (<i>п. 1.4. Розділу I</i>)	

Джерело: побудовано автором на основі [4], [5].

Тариф на розподіл газу є показником, від якого залежить дохід операторів ГРМ. Встановлення тарифу передбачає визначення планованого річного доходу газорозподільних підприємств, що може здійснюватися на основі різних підходів, де базою виступають певні показники діяльності підприємств, наприклад, витрати (повна планована собівартість з урахуванням планованого прибутку) або активи (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльна характеристика підходів до бази визначення планованої тарифної виручки для операторів ГРМ

База визначення тарифу	Характеристика	Переваги та недоліки
OPEX (operating expenditure)	Методика передбачає визначення планованого рівня доходу на основі всіх операційних витрат, необхідних для надання послуг з розподілу та повне відшкодування в тому році, в якому були здійснені витрати	Переваги: покриття всіх операційних витрат поточного періоду Недоліки: відсутність в операторів ГРМ стимулів до зменшення витрат
CAPEX (capital expenditure)	Передбачається визначення тарифу на основі витрат на створення активів, необхідних для надання послуг з розподілу. Витрати відшкодовуються шляхом амортизації протягом декількох років	Переваги: спонукає підприємства інвестувати у свої мережі у відповідності до їх потреб Недоліки: наявність певних меж інвестування – інвестиції є ефективними до певної межі, коли підприємство досягне максимально-можливого рівня в оновленні мереж
RAV (regulatory asset base)	Передбачає, що підприємства отримають певний рівень доходності, який залежить від вартості активів, тобто підхід базується на встановленні тарифу на основі балансової вартості активів	Переваги: стимулювання підприємств до зменшення витрат, модернізації мереж, забезпечується необхідний обсяг фінансування інвестиційних програм шляхом залучення акціонерного та позикового капіталу, надання споживачам більш якісних послуг. Недоліки: складний механізм встановлення тарифу, що, зокрема, передбачає складність визначення та обґрунтування відсотку доходності на старі та нові активи

Джерело: підготовлено автором на основі [3, с. 19]; [6].

Тариф на послугу розподілу природного газу визначається відношенням планованого рівня тарифної виручки до обсягу діяльності (замовленої потужності). Сучасна методика визначення планованого обсягу доходу від надання послуг розподілу газу передбачає базою всі операційні витрати (ОРЕХ) та певний рівень прибутку. Такий підхід має назву «витрати плюс». Перегляд структури тарифу передбачає вивчення результатів діяльності операторів ГРМ: у разі ефективної економної роботи, національний регулятор переглядає тариф у бік зменшення, у разі наявності перевитрат національний регулятор має збільшити тариф на розподіл. За такого алгоритму оператори ГРМ не мають економічних стимулів до скорочення витрат. Невпинний ріст тарифів не може бути інструментом досягнення ефективності, у тому числі через те, що такий сценарій не може бути реалізований за наявності високої ролі соціального аспекту діяльності газорозподільних підприємств.

З огляду на це є потреба оновлення підходу до методики визначення вартості послуги розподілу. Задля встановлення обґрунтованого тарифу, який забезпечить ефективну діяльність, необхідним є поступовий перехід до стимулюючого регулювання, яке відповідно до Закону України «Про природні монополії» передбачає встановлення тарифів на послуги суб'єктів природних монополій, що стимулюють підприємства підвищувати якість послуг та ефективність діяльності, скорочувати неефективні витрати, створювати умови для залучення інвестицій.

Альтернативою моделі «витрати плюс» в такому випадку може бути підхід до встановлення планової тарифної виручки на основі регуляторної бази активів. Регуляторна база активів – сукупна вартість активів суб'єкта природних монополій, суб'єкта господарювання на суміжних ринках у сфері комбінованого виробництва електричної та теплової енергії, що визначається у порядку, затвердженому органом, який здійснює державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій [1].

Тариф, що встановлюється на основі регуляторної бази активів, має назву RAB-тариф (від англ. Regulatory asset base). RAB-тариф відноситься до моделі стимулюючого тарифоутворення. За цією моделлю базові активи (газопроводи, інше майно) є основою для визначення обсягу тарифної виручки. Ідея впровадження RAB-тарифів полягає в отриманні операторами ГРМ фіксованого рівня доходів, які визначаються від вартості їх виробничої потужності (активів). Так, підприємства мають економічний стимул до модернізації газових мереж, оскільки за збільшення вартості ресурсів, які відносяться до регуляторної бази активів, збільшується обсяг доходів. Такий підхід сприяє модернізації інфраструктури, підвищенню якості послуг, що надаються, і, як наслідок, ефективності діяльності операторів ГРМ.

Варто відзначити, що у 2020 р. створено нормативно-правову базу для переходу на RAB-регулювання («стимулююче регулювання») рівня доходів операторами системи розподілу електроенергії (оператори ОСР), які є спорідненими за видом діяльності до операторів ГРМ.

Висновки. На ринку природного газу спостерігається падіння рівня споживання, що у сегменті розподілу газу сприяє зниженню рівня тарифної виручки поруч з ростом витрат на обслуговування значно зношених газопроводів та обладнання на них. Встановлений рівень тарифу не задовольняє потреб операторів ГРМ. Разом з тим, за існуючої моделі, підвищення тарифів не є ефективним рішенням, оскільки не сприяє економії з боку газорозподільних підприємств, їх інвестиційній привабливості, а також вступає в протиріччя із законодавчою нормою щодо збалансованості інтересів як виробників, так і споживачів.

Методика визначення тарифу на основі інвестованого капіталу, що передбачено RAB-регулюванням, є дієвим елементом механізму досягнення ефективної діяльності, оскільки сприяє залученню інвестицій, зменшенню непродуктивних витрат. Однак, впровадження цього підходу супроводжується низкою складнощів, зокрема підготовкою відповідної нормативно-правової бази, яка має визначити особливості переходу, встановити обґрунтовані рівні доходності в залежності від вже існуючих та новостворених активів.

Література:

1. Закон про природні монополії, 2000 (Верховна Рада України). Офіційний вісник України, 19, 7.
Zakon pro pryrodni monopolii, 2000 (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law on the natural monopolies, 2000 (Verkhovna Rada of Ukraine)] Oficijnyj visnik Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine], 19, 7. [in Ukrainian].
2. Закон про ринок природного газу, 2015 (Верховна Рада України). Офіційний вісник України, 37, 67.
Zakon Pro rynek pryrodnoho hazu, 2015 (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law on the natural gas market, 2015 (Verkhovna Rada of Ukraine)] Oficijnyj visnik Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine], 37, 67. [in Ukrainian].
3. Study on tariff design for distribution systems. *European Commission*. <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20150313%20Tariff%20report%20final_revREF-E.PDF> (2015, January, 28) [in English].
4. Постанова про затвердження тимчасової методики визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу, 2018 (Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг). Урядовий кур'єр, 10.

Postanova pro zatverdzhennia tymchasovoi metodyky vyznachennia ta rozrakhunku taryfu na posluhy rozpodilu pryrodnoho hazu, 2018 (Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh) [Resolution on approval of the temporary methodology for determining and calculating the tariff for natural gas distribution services, 2018 (National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities)] Uriadovyi kur'ier, 10 [Governmental Courier], 10. [in Ukrainian]

5. Постанова про затвердження методики визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу, 2016 (Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг). Офіційний вісник України, 88, 177.

Postanova pro zatverdzhennia metodyky vyznachennia ta rozrakhunku taryfu na posluhy rozpodilu pryrodnoho hazu, 2016 (Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh) [Resolution on approval of the methodology for determining and calculating the tariff for natural gas distribution services, 2016 (National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities)] Oficijnyj visnik Ukrajinjy [Official Bulletin of Ukraine], 88, 177. [in Ukrainian].

6. Про стан газорозподільних мереж України та забезпечення системи заходів щодо їх безпечної та безаварійної експлуатації. *Міністерство енергетики України*. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245381649&cat_id=35109 (2019, July 03)

Pro stan hazorozpodilnykh merezh Ukrainy ta zabezpechennia systemy zakhodiv shchodo yikh bezpechnoi ta bezavariinoi ekspluatatsii [On the state of gas distribution networks of Ukraine and ensuring a system of measures for their safe and trouble-free operation] Ministerstvo enerhetyky Ukrainy [Ministry of Energy of Ukraine] [in Ukrainian] (2019, July 03)